

tion is drawn to the situation of the rural workers and the definition of the form of their struggle. The author, separately, highlights the active participation of Alexander Lototsky in the work of the Ukrainian parliamentary community and the I and II State Dumas. His role in the preparation and publication of periodicals "The Ukrainian Herald" and "The Native Affairs. News from the Duma" as UPG printing sources is shown, as well as articles on agrarian issues are analysed. It is noted on the close connection of agrarian problems and the national question in Ukraine under the Russian rule at the beginning of the twentieth century.

Key words: landlessness, agricultural workers, land ownership, strike, agricultural education, I State Duma, II State Duma, national question, Oleksandr Lototsky.

Отримано: 08.08.2018

УДК 001(477)(092)Огієнко:002.1

О. М. Завальнюк

ІВАН ОГІЄНКО ПРО СВОЄ ЖИТТЯ, НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНУ, ДЕРЖАВНО-УПРАВЛІНСЬКУ І ГРОМАДСЬКУ ДІЯЛЬНІСТЬ У КАМ'ЯНЦІ-ПОДІЛЬСЬКОМУ: ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ІСТОРИКА

Висвітлено основні складові особистого і родинного життя, науково-педагогічної, державно-управлінської і громадської діяльності Івана Огієнка у Кам'янці-Подільському в 1918-1920 рр. за джерелами особового походження, які належать цьому видатному українськи діячеві і патріоту, зроблено спробу окремо проаналізувати авторські свідчення, зафіксовані у низці його мемуарно-біографічних видань, щодо багатогранної роботи на посадах ректора, міністра освіти, міністра ісповідань та головноуповноваженого уряду УНР, голови управи Кам'янець-Подільського відділу Українського товариства Червоного Хреста і на основі документального матеріалу, праць істориків дати їм окремі оцінки, а також виявити у них певні прогалини і невідповідності, які або ж не дають повної інформації, або ж іноді суперечать об'єктивній реальності, а тому мають використовуватися дослідниками із певним застереженням. У таких випадках наводяться добуті із архівних джерел, опублікованих документів і преси перевірені факти, які корегують хронологію, розширюють коло дійових осіб, пов'язаних з вирішенням поточних управлінських, виробничих та інших питань, чи представляють події у децю іншій, відмінній від авторської інтерпретації.

Ключові слова: Іван Огієнко, джерела особового походження, ректор Кам'янець-Подільського державного українського університету, міністр освіти, міністр ісповідань, головноуповноважений уряду УНР, голова управи Кам'янець-Подільського відділу Українського товариства Червоного Хреста, публічний лектор.

Історики Української революції 1917-1921 рр., досліджуючи різні складові національного державотворчого процесу, широко використовують не тільки комплекси архівних документів, пресу, а й матеріали особового походження, які досить часто є унікальни-

ми у з'ясуванні тих чи інших питань. Це повною мірою стосується і висвітлення ролі відомого українського державного, освітнього, церковного і громадського діяча, вченого-україніста, письменника, публіциста, професора і ректора Кам'янець-Подільського державного українського університету Івана Івановича Огієнка, який залишив по собі колоритний слід в історії того періоду, самовіддано і ефективно працюючи у адміністративному центрі Подільського краю, що на певний час виконував роль і столиці (державного центру) Української Народної Республіки.

Чимало сучасних огієнкознавців (І.І. Тюрменко, В.П. Ляхоцький, М.С. Тимошик, А.О. Копилов, С.А. Копилов, Є.І. Сохацька та ін.), ґрунтовно вивчаючи питання життя і діяльності І. І. Огієнка в Україні, активно послуговуються, зокрема, його опублікованими в еміграції працями авто- і біографічного характеру [1], [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8], [9], [10], [11], що містять досить багато фактів з життєпису як самого автора, так і деяких відомих українських діячів, з якими він співпрацював під час перебування у Кам'янці-Подільському.

Метою статті є висвітлення Огієнкового погляду на основні події власного життя і своєї наукового-педагогічної, державно-управлінської та громадської діяльності в 1918-1920 рр. у контексті українського національного відродження та встановлення достовірності наведених автором фактів та виважених інтерпретацій.

Прилучившись до українського руху ще в роки першої російської революції, Іван Огієнко дуже скоро став його видним учасником, просвітянином, талановитим університетським науковцем-філологом, який наполегливо захищав українську мову, маючи заповідливість, за недругом українства, київським центром С.М. Щоголевим, до певної «українізаторської діяльності» у зрусифікованій батьківщині і одночасно набуваючи небезпечного в імперії негласного політичного статусу «патентованого українця» [12, с.175, 342]. Не випадково, у 1909 р. на нього наклали, як йдеться у «Моєму житті» І.І. Огієнка, тавро «українського сепаратиста» [1, с.448]. Свої прогресивні ідеї, зокрема і щодо вивчення української мови у вищій школі, почав реалізовувати на початку національної революції 1917-1921 рр. Так, за його ж свідченням, в університеті св. Володимира у квітні 1917 р. приступив до викладання студентам розробленого ним же курсу з історії української мови. Наприкінці літа виголосив доповідь про вивчення рідної мови в школі делегатам II Всеукраїнського учительського (педагогічного) з'їзду в Києві. А з жовтня викладав обов'язковий лекційний курс з історії української мови у щойно відкритому Київському народному українському університеті (КНУУ), де загалом навчалось 1370 студентів і слухачів підготовчого відділення [1, с.451, 452], [13, с.76].

Як патріота і одного з великих прихильників ідеї створення мережі українських університетів, І. І. Огієнка у травні 1918 р. рада лекторів КНУУ обрала відповідальним за відкриття, а згодом і в. о. ректора Кам'янець-Подільського державного українського

університету (К-ПДУУ). У спогадах І.І. Огієнко пише, що за нього було подано 19 голосів, за О.С. Грушевського, його конкурента, – лише 2 [2, с.512]. Насправді, за архівним джерелом, в бюлетень для таємного голосування було внесено іншу альтернативну кандидатуру – професора П.М. Бучинського, який на той час очолював університетську комісію Кам'янець-Подільської міської думи, що працювала над проектом відкриття у місті вищої школи. Із 19 присутніх членів ради голоси розподілися так: за І.І. Огієнко – 14, за П.М. Бучинського – 5 [14]. Після затвердження результатів виборів у Міністерстві освіти І.І. Огієнко взяв активну участь у виробленні відповідного державного законопроекту, навідувався до міста, де екстрено вирішував питання про виділення під університет пристойного будинку і великої земельної ділянки для майбутнього спорудження навчальних і лабораторних корпусів. Відповідні юридичні документи, привезені І.І. Огієнком до Києва з Кам'янця-Подільського, пришвидшили справу із остаточним схваленням Тимчасовою міністерською комісією на чолі з В.І. Вернадським законопроекту про заснування К-ПДУУ і спрямування його на підпис міністру освіти М.П. Василенку. Після прийняття закону Радою Міністрів 5 серпня і затвердження його гетьманом 17 серпня 1918 р. процес творення університету в Кам'янці-Подільському, як правдиво показує мемуарне джерело, швидко перейшов у практичну площину: впорядковувалася матеріально-технічна база, створювалася бібліотека, формувалися канцелярія, професорсько-викладацький склад і студентський контингент, готувалося свято відкриття вишу, до цих справ залучалося чимало місцевих діячів. В умовах гострого дефіциту матеріальних ресурсів ректору довелося звертатися за допомогою навіть до керівника держави про виділення університету відповідних матеріалів із місцевих військових складів – двічі, 1 і 2 жовтня 1918 р., як свідчать архівні джерела, його приймав гетьман Павло Скоропадський [15]. Проте у спогадах І.І. Огієнко вказана інша дата – серпень 1918 р. Він пише: «1918. VIII. Вистарався наказу гетьмана вільно брати для потреб К.-П.Д.У.У. необхідне майно з демобілізаційних військових складів у Кам'янці» [2, с.513].

Офіційно ректорська біографія І.І. Огієнка розпочалася 1 липня 1918 р. Саме з цього часу, відповідно до підписаного міністром М.П. Василенком наказу по Міністерству освіти, №167 від 12 жовтня 1918 р., професор Київського державного українського університету і водночас приват-доцент університету св. Володимира командирований «на два роки для виконання посади Ректора Кам'янець-Подільського Держав[ного] Українськ[ого] Університету» [16]. На жаль, у науковій літературі, на основі неперевіраних мемуарних джерел, в середині 1990-х рр. стверджувалося, що це призначення зробив Гетьман України [17, с.93]. Очевидно, наведене твердження мало б бути іншим – керівник держави не призначав, а надав свою згоду на його призначення.

За І.І. Огієнком, з сім'єю він прибув до Кам'янця-Подільського 14 жовтня. Про своїх близьких він розповів 1937 року у нарисі, при-

свяченому покійній дружині Домініці Данилівні, яка народилася у м-ку Брусилів Київської губернії, в сім'ї церковного старости, і була ровесницею чоловіка, виховувалась на творах Тараса Шевченка, що формувало її національну свідомість, працювала вчителькою сільської церковно-парафіяльної школи, а у 1917 р. вступила до Київського народного українського університету, стаала надійною помічницею чоловікові у науковій роботі. За твердженням Івана Івановича, саме вона зробила його «свідомим українцем», а прибувши на Поділля, створила у домі, де поселилася сім'я «атмосферу державної самостійності... сполученою з атмосферою української сердечної гостинності. ... Любили бувати в неї в домі всі професори, міністри, високі урядовці міністерства [освіти], члени Директорії, кілька раз С. Петлюра. В Кам'янці ректорське помешкання наше складалося з шести кімнат, і Д[омініка] Д[анилівна] все дві кімнати відводила гостям. ...Для свого чоловіка робила все, що тільки можна було зробити, щоб полегшити йому виконання його важких і відповідальних обов'язків» [10, с.226, 230-231]. У праці, присвяченій С.В. Петлюрі, І.І. Огієнко пише, що 1 травня 1920 р. його дружина і сини зустріли «Головного Отамана хлібом-сіллю й привітала його з прибуттям на Рідну Землю» [8, с.329].

У 1908-1911 рр. у Огієнків народилось троє дітей: старший Євген (1908) помер у півторарічному віці, Анатоль (1910), Юрко (1911). Донька Леся з'явилася на світ вже в еміграції, у січні 1921 р. Про них у спогадах І.І. Огієнка вміщено усього кілька рядків. Сім'я була дружною, міцною. Берегина сім'ї повністю «віддавалася родинному життю й вихованню дітей» [10, с.228]. Це дозволяло чоловікові засиджуватися за робочим столом допізна, невтомно працювати на держані і громадські інтереси, забезпечувати високу результативність у повсякденній керівній і освітній праці, будучи упевненим, що дружина справиться із усіма домашніми справами. Вдома він мав затишок, належні умови для відновлення сил, хоч відпочивати було практично ніколи.

Свою ректорську діяльність І.І. Огієнко представив різноманітно, показавши такі її аспекти, як організаційний, матеріально-технічний, інформаційний, кадровий, культурно-просвітній тощо. З'ясовуючи власну роль у вирішенні різних поточних питань, зокрема, у підготовці до проведення урочистостей із офіційного відкриття вишу, він вдається до коротких штрихів: «Авдієнція в Прем'єр-Міністра Ф. Лизогуба...», «На внесення Ректора І. Огієнка Міністер Освіти затверджує...», «Ректор Огієнко просить Міністра шляхів пустити окремий потяг...», «Ректор виробив найдокладніший план Свята відкриття...», «Телеграма Ректора до Гетьмана ... оголосити амністію політичним в'язням Поділля», «Ректор висилає до Проскурова делегацію...», «Конференція Ректора з головами місцевих установ про конечність урочистого обіду для гостей, що приїдуть на Свято», «Конференція Ректора з редакторами місцевої преси», «Конференція Ректора з представниками студентства про допомогу прикрашувати Університет й про найкраще керування порядком на святі» та ін. [2, с.516-520].

На перший погляд, наведений пасаж виглядає занадто персоніфіковано і амбітно, утім не треба забувати, що праця має назву «Мое життя» і у ній автор лаконічно зафіксував усе найбільш суттєве, що пов'язано з його ім'ям. До його честі, він віддає належне усім причетним до цієї загальної справи, зазначаючи, приміром, таке: «Ціла Кам'янецька влада на чолі з Губерніяльним Старостою Кисельовим «гарячково допомагає закінчувати ремонт будинку К.П.Д.У.У. Ціле місто допроваджується до порядку», «ціла Університетська Комісія гарячково працює коло Університету, закінчуючи його ремонт та умеблювання» [2, с.516]. Щоправда, у біографії І.І. Огієнка, яка була опублікована до цієї події у одноденній газеті «Свято Поділля» без зазначення авторства (скоріш за все, що основу подавав сам фігурант нарису) стверджувалося, що «вся справа збудування Університету в Кам'янці-Подільському належить виключно Іванові Огієнкові» [18, с.3]. У варіанті, який опублікувало київське «Відродження» (він фактично повторював кам'янець-подільський), у цій фразі редактор замінив слово «виключно» на «майже виключно» [19], віддавши тим самим належне й представникам київської і кам'янецької інтелігенції, які брали посильну участь в процесі творення вишу – від першої ідеї до її успішної спільної реалізації.

Працюючи з 5 січня до 26 квітня 1919 р. міністром народної освіти УНР, І.І. Огієнка знаходився спочатку у Києві, потім – у Вінниці, Кам'янці-Подільському, Станіславі. За ним зберіглася посада ректора, яку, як тимчасово виконуючі обов'язки, по чергово посідали П.М. Бучинський (найстарший декан) і проректор М.М. Хведорів. На новій посаді він продовжував піклуватися справами К-ПДУУ, допоміг організувати «закуп книжок і лабораторійного майна для Університету на великі суми» [3, с.65]. Інші джерела підтверджують придбання для фундаментальної бібліотеки, за завданням міністра, великої кількості літератури, переважно історико-філологічного спрямування [20, с.149]. Великою заслугою І.І. Огієнка стали призначення нових професорів і приват-доцентів до К-ПДУУ. У «Моєму житті» названо імена 15 осіб, яких міністр юридично оформив на роботу. Утім помиляючись до них віднесено професора В.І. Петра, переведеного з Ніжинського історико-філологічного факультету наказом М.П. Василенка ще 12 жовтня 1918 р.[16]. До списку призначених у січні 1919 р. з якихось причин не потрапили професор П.В. Клименко, приват-доценти Д.І. Дорошенко і О.З. Неселовський, а також ті вчені (Б.О. Ларин, Д. Шелудько, А.М. Левитський), які не змогли прибути для виконання викладацьких обов'язків [21, с.250, 254-256]. За мемуаристом, у лютому він призначив на богословський факультет К-ПДУУ трьох науковців – Ю.Й. Сіцінського, О.З. Неселовського і П.В. Табінського. Архівні джерела свідчать, що відповідний наказ по Міністерству освіти, датований 20 лютим 1919 р., стосується лише першого з них. Другий, як зазначалося, на цей час офіційно вже був у штаті, а третій з'явиться у ньому лише 4 жовтня 1919 р. [22].

Через військово-політичні події І.І. Огієнко повернувся до виконання ректорських обов'язків не відразу після звільнення з посади міністра освіти, а лише у перших числах червня 1919 р., коли Кам'янець-Подільський повернувся під український контроль завдяки успішній наступальній операції підрозділів Армії УНР. З великою енергією взявся за вирішення важливих університетських справ, зокрема, за відновлення богословського факультету, закритого більшовиками за вказівкою наркома освіти УСРР В.П. Затонського 20 квітня 1919 р., практичну організацію двох щойно юридично оформлених факультетів – правничого і сільськогосподарського, які мали запрацювати з жовтня 1919 р. [3, с.69, 70]. Подаючи перелік новопризначених влітку на різні факультети професорів і приват-доцентів, він помилково пише про природничий факультет замість фізико-математичного, у складі якого існувало природниче відділення [3, с.70].

Певні неточності стосуються хронології відкриття ініційованої ректором студентської їдальні. Він стверджує, що у червні 1919 р. відбулося «заложення їдальні для студентів Кам'янецького Університету». Утім у цьому питанні мемуарист припустився помилки. Факти свідчать, що уперше невеличку їдальню відкрили при студентській бурсі восени 1918 р., але вона проіснувала недовго, як власне і бурса. Творення більш менш повноцінної дешевої їдальні припало на кінець 1919 р., коли міська управа пішла назустріч університету і виділила на вказану мету «один із порожніх будинків на Новім Плані [район міста, в якому знаходився і К-ПДУУ. – Авт.]» [23, с.675]. Тільки 12 грудня 1919 р. правління університету, очолюване І.І. Огієнком, ухвалило рішення відпустити на організацію цієї структури 25 тис. крб., причому 10 тис. крб. із них мали бути потрачені на безкоштовні обіди для найменш забезпеченої молоді [24], [25], [26]. Скоріш за все, влітку 1919-го ректор включив питання відкриття їдальні до плану своєї діяльності на другу половину року.

Інша помилка пов'язана з твердженням про відкриття у 1919 р. (без зазначення місяця) університетської гімназії для дорослих, директором якої обрали І.І. Огієнка [3, с.70]. Встановлені факти свідчать, що ще 12 жовтня 1918 р. Міністерство освіти на прохання ректора К-ПДУУ І.І. Огієнка дозволило перетворити офіційні Кам'янець-Подільські курси для дорослих з правами для учнів середніх шкіл, створені місцевою «Просвітою», на гімназію для дорослих, яка, відповідно до наказу від 1 листопада 1918 р., іменувалася Першою Українською гімназією для дорослих. Офіційно її відкрили 16 жовтня [27]. Директором цього навчального закладу був Ю.О. Злотчанський, почесним директором – І.І. Огієнко. До навчального процесу залучили низку представників професорсько-викладацької корпорації вишу. Мемуарист називає лише трьох осіб: В.О. Біднова, А.Т. Білецького і М.М. Чайковського, в той час як їх було шестеро: крім названих, ще й Ю.Й. Сіцінський, М.П. Вікул і М.Г. Любичанківський [28]. 4 березня 1919 р. міністр освіти видав наказ про перейменування зазначеної школи на Кам'янець-

Подільську університетську гімназію для дорослих, яка підлягала гімназійному статуту, крім тих статей, що обмежували вік учнів і тривалість навчання. Наступного дня уряд затвердив відповідний закон. 29 серпня 1919 р. педагогічна рада закладу, з огляду на те, що «гімназія одним з своїх головних завдань має підготовку кадрів студентів для Університету і рахується університетською», ухвалила «лічити на чолі гімназії Ректора Університету» [29], [30], [31]. Згадуючи про перший випуск гімназистів у липні 1920 р., І.І. Огієнко у праці «Рятування України», яка з'явилося аж у 1968 р. як друге по рахунку видання із доповненнями (першим були відповідні розділи «Мого життя»), писав, що на час вказаної події він був почесним директором університетської гімназії для дорослих [9, с.52]. Тобто спростував своє попереднє, більш як тридцятилітньої давнини, твердження про своє керівництво вказаним українським середнім навчальним закладом.

Ще одна неточність стосується виборів ректора К-ПДУУ. Автор зазначає, що навесні 1920 р. «Професорська Рада Кам'янецького Університету обрала проф. І. Огієнка другим раз Ректором на три роки» [6, с.635]. Тодішня преса була більш точною: цей захід відбувся 6 травня 1920 р., за єдиного кандидата проголосувала абсолютна більшість членів ради професорів (лише двоє голосів були проти). Новий термін повноважень керівника вишу становив 4, а не 3 роки, як він свідчив [32]. Саме це і зафіксовано у відповідному наказі Голови Директорії УНР С.В. Петлюри, ч. 9 від 8 травня 1920 р. [33, с.206.].

Про свої наступні ректорські кроки І. І. Огієнко більше не залишив спогадів, оскільки, починаючи з середини вересня, він, не покидаючи керівної роботи в університеті, працював міністром ісповідань, а з середини листопада 1919 р. і фактично до кінця кам'янець-подільського періоду своєї біографії – ще й головноуповноваженим представником українського уряду у зносинах з польськими чинниками, під контроль яких з 16 листопада 1919 по 8 липня 1920 рр. потрапила частина Подільської губернії. Тож у «Моєму житті» він переключився на розповідь про свою діяльність саме на цих державних посадах, які сильно затіняли його університетські справи. Хронологію подальшої ректорської праці сучасні дослідники встановили досить розлого на основі великої кількості історичних джерел [34, с.303-365]. Якусь частину фактів згадує й І.І. Огієнко, утім вони подаються за участю високого державного посадовця, який успішно суміщав виконання різних обов'язків, якщо не брати до уваги його вимушений довготривалий від'їзд з Кам'янця-Подільського (9 липня – 7 листопада 1920 р.) до Галичини, через евакуацію державних органів влади.

Цікаво, що у Огієнка, попри його величезну сконцентрованість і високу самоорганізацію, на жаль, не знайшлося часу чи бажання для того, аби оцінити свою ректорську працю у Кам'янці-Подільському. Можливо, це пояснюється тим, що, перебуваючи у складних умовах політичної еміграції, він намагався повернути увагу більше до своєї колишньої на батьківщині і під час пер-

ших років еміграції (до вересня 1922 р.) активної державницької діяльності. Можливо, за сприятливих обставин це могло якось поліпшити його життя, яке було перенасичене важкими проблемами (щоденні злидні, хвороба молодшого сина, втрата роботи у Львівській учительській семінарії, невдача із поверненням в Україну, втрата кафедри у Варшавському університеті, невиліковна хвороба дружини тощо). Але, судячи з його біографії, у 1920-1930-х роках цього, на жаль, не сталося.

Про роботу міністром ісповідань І.І. Огієнко залишив рядки спогадів. Вони дають певне розуміння його нової діяльності, яка мала відмінний від попередньої характер. Пам'ятаючи про своє керівництво Міністерством освіти, у новій структурі він певною мірою скористався колишнім організаційним досвідом (вивчив напрацювання попередника, сформував склад дорадчого органу – ради міністра, запропонував перейменувати саме Міністерство культів на Міністерство ісповідань, що і було прийнято, призначив тимчасового комісара до Подільської духовної консисторії для нагляду за виконанням розпоряджень українського уряду у справах церковно-державного життя тощо). Важливими публічними кроками стали офіційні звернення до єпископату Української Православної Церкви і українського народу про намір міністерства збудувати повноцінну церковну автокефалію (по суті, йшлося про виконання «Закону про Верховну владу в Українській Автокефальній Православній Миротворчій Церкві» від 1 січня 1919 р., про який на Поділлі знали далеко не всі священники і віряни), конструктивні зустрічі з керівниками різних християнських конфесій [4, с.234].

Взявши курс на українізацію церковного життя, міністр видав накази про обов'язкове дотримання української вимови під час читання церковнослов'янської Євангелії та виголошення проповіді українською мовою, запровадження у всіх духовних школах і духовних інституціях правопису української мови, затвердженого 30 січня [у тексті помилково вказано 17 січня. – Авт.] 1919 р., повну українізацію церковного діловодства відповідно до закону УНР від 1 січня 1919 р., заборону використовувати у церковному документообізі російські печатки тощо [4, с.234-235]. Для збереження культурно-історичної спадщини українського народу, що безжалісно нищилася в умовах війни і дезорганізації життя, він наказав Подільській духовній консисторії розпорядитися, аби місцеве духовенство прилучилося до охорони старовинних речей, які сеяни не встигли пограбувати у поміщицьких маєтках. Крім того, книги-дублети церковних бібліотек, а також література, видана до XIX ст. і яка церквою не використовувалася, мали передаватися до бібліотечного фонду К-ПДУУ [4, с.235].

Не міг І.І. Огієнко обійти увагою велику подію, що сталася 7 жовтня 1919 р. – прийняття Директорією УНР декрету про автокефальність Української Церкви, її повну незалежність від Московської Церкви та про скликання Священного Синоду у тому складі, який було затверджено на початку 1919 р. Міністр роз-

порядився, щоб цей державний акт був негайно оголошений «по всіх церквах Подільської єпархії». З «Мого життя» також можна дізнатися і про наступний крок цієї політики – відкриття 14 жовтня 1919 р. першого засідання Українського Священного Синоду у складі 6 осіб, одним з яких був міністр ісповідань [4, с.235-236]. Щоправда, з тексту невідомо, як довго і наскільки ефективно працював цей орган, не визнаний двома єпископами – Вінницьким та Подільським і Брацлавським. Історик Б.І. Андрусишин встановив, що Священний Синод працював лише до середини листопада 1919 р., коли Кам'янець-Подільський потрапив під польський контроль [35, с.157].

Мемуарне джерело свідчить про організаційні заходи Міністерства ісповідань щодо підготовки до реальної українізації церкви. Йдеться про проведення на базі богословського факультету К-ПДУВ відповідних короткотермінових курсів для практичної допомоги місцевим священикам познайомитися з правилами вимови богослужбових текстів українською мовою. На цих курсах, які розпочали свою роботу наприкінці вересня, викладав й І.І. Огієнко [4, с.234]. На жаль, про наступні такі курси, які, за І.І. Огієнком, мали запрацювати у листопаді 1919 р. у тому ж структурному підрозділі вишу [4, с.236], у працях істориків жодних свідчень немає.

Під час польсько-українсько-більшовицької війни у травні 1920 р. Міністерство ісповідань перебалося до Вінниці. Його керівник на 10 днів відбув до столиці, де проводив заходи із налагодження церковного життя. Згодом повернувшись назад, він взявся засновувати Подільську губернську церковну раду (процес не був завершений) і розпорядився скликати на 4-5 липня 1920 р. у Вінниці церковний з'їзд. У цьому контексті міністр оновив склад Подільської єпархіальної ради, яка мала замінити Подільську духовну консисторію (закон про це з'явився, як стверджує І.І. Огієнко, 2 липня 1920 р. [7, с.711]. Утім, скоріш за все, у той день його було не прийнято, а затверджено Директорією УНР, адже засідання уряду, на якому одностайно прийняли цей державно-правовий акт, відбулося у Кам'янці-Подільському 29 червня 1920 р. [36, с.92]). Згадує міністр і про видання двох чисел офіційного «Вісника Міністерства Ісповідань Української Народної Республіки», які вмістили низку наказів, що стосувалися різних питань, пов'язаних з будівництвом Української Автокефальної Православної Церкви [7, с.711]. При цьому його друге число помилково названо першим [37].

Серед тих, хто найбільше протидіяв українізації церковного життя, був єпископ Подільський і Брацлавський Пимен, росіянин за походженням. З ним у І.І. Огієнка були напружені стосунки, що певною мірою відображено у «Моему житті». Загострення відбулося після того, як 16 листопада 1919 р. керівник єпархії відсторонив трьох відомих священнослужителів – протоієрея Василя Липківського, священиків Миколу (Макарія) Крамаренка і Петра Табінського – від богослужіння за те, що відійшли від московсько-

го патріарха, стали членами українського Кирило-Мефодіївського православного братства, яке обстоювало інтереси національної церковної організації, і визнали автокефальність Української Церкви. Через три дні до цього списку войовничий єпископ додав ще одного священника – протоієрея Юхима Січінського. За джерелом, міністр ісповідань відреагував досить рішуче: своїм наказом він усунув Пимена від керівництва єпархії з формулюванням «за руйнування Української Автокефальної Церкви, за непослух законам Української Народної Республіки, за втручання в компетенцію цивільної влади і за агітацію на користь Денікіна» [5, с.555]. А на його місце тимчасово призначив єпископа Амвросія Вінницького [6, с.629]. Утім, преса свідчить, що не І.І. Огієнко безпосередньо ухвалював рішення усунути Пимена з посади керівника єпархії. Насправді, це питання вирішувалося на найвищому державному рівні. 20 листопада 1919 р. Директорія УНР прийняла розпорядження про звільнення Пимена з посади, яку він досі посідав (його оприлюднили лише наприкінці року) [38]. Зрештою, у «Рятуванні України» І.І. Огієнко відновив справедливості щодо походження документа, хоча змінив його датування: «1919.11. XII. Голова Директорії С. Петлюра в Варшаві затвердив звільнення Єп. Пимена від керування Подільською Єпархією (постанова ч. 1242)» [9, с.40].

У справу втрутилися представники польської влади, які, за мемуаристом, пообіцяли, що Пимен більше не буде вести антиукраїнської агітації. Щоправда, продовжує він, цього не сталося, і вже 26 листопада звільнений єпископ видав наказ, яким погрожував священникам санкціями і судом російського патріарха в разі, якщо ті будуть виконувати розпорядження Українського Синоду [5, с.555, 556]. Щоб нейтралізувати український вплив на місцевих священників, керівник єпархії фальсифікував факти і робив доноси полякам, зокрема й на І.І. Огієнка (стверджував, ніби він займається антипольською агітацією серед духовенства) [5, с.557]. Ця історія дістала продовження на початку червня 1920 р. І.І. Огієнко розпорядився, щоб Подільська духовна консисторія повідомила усе духовенство краю про те, що «єпископ Пимен звільнений на спокій, а тому розпорядження його з часу звільнення не дійсні» [7, с.711]. Сам автор не повідомляє, чим закінчився цей затяжний конфлікт. Однак з інших джерел відомо, що очільник єпархії так і не підкорився волі української світської влади, оскільки вважав, що це питання не відноситься до її компетенції.

Розповів І.І. Огієнко і про один із успішних кроків, пов'язаних з підготовкою умов для українізації Служби Божої, – організацію перекладу українською мовою богослужбової літератури спеціальною комісією, яка з 1 грудня 1919 р. діяла на богословському факультеті К-ПДУУ за наказом міністра ісповідань (він також видавав на цю справу і подальший друк перекладених текстів великі державні кошти). У підсумку було перекладено з грецької «Діяння святих Апостолів» [6, с.629]. У цю загалом правдиву інформацію вкралася кілька неточностей. По-перше, за поданням

І.І. Огієнка український уряд 23 жовтня 1919 р. ухвалив асигнувати в розпорядження Міністерства ісповідань 4 млн. грн. на переклад св. Письма з коштів державного казначейства [39, с.560.]. Тобто діяльність комісії, яку очолював професор Є.К. Тимченко, фінансувалася за урядовим рішенням. По-друге, спочатку вона працювала при міністерстві, очолюваному І.І. Огієнком. І лише наприкінці грудня 1919 р., за його розпорядженням, вона змінила місце роботи і керівника – ним став декан богословського факультету К-ПДУУ професор В.О. Біднов. До складу комісії увійшли виключно вчені цього вишу (раніше входили і окремі представники Міністерства ісповідань) [40, с.5].

Як і у попередньому випадку, автор не зробив жодних підсумків своєї роботи. Справедливими, як на наш погляд, є нарікання С.В. Петлюри міністрів про те, що справа автокефалії «нашими церковними діячами не розкрита як слід, не конкретизована, а щодо свого ієрархічного змісту (дотеперішнього), то до кінця не доведена» [41, с.200]. Хоча це стосувалося не тільки цього міністра ісповідань, а і його попередників.

Дуже розлого наведено факти про І.І. Огієнка як головноуповноваженого уряду УНР, що становлять чи не найбільшу частину мемуарної спадщини українського діяча. Вони дають змогу простежити механізм запровадження цього тимчасового державного інституту, формування його складу; вирішення різноманітних питань, зокрема, пов'язаних із захистом державного майна, грошових коштів, залишених І.І. Огієнкові урядом, фінансовою підтримкою українського війська, військовополонених, державних службовців, університету загалом, його професорсько-викладацького складу, студентського контингенту, окремих українських організацій і громадян. Велику увагу звернено на взаємовідносини з польськими цивільними чиновниками і військовиками, які не раз набували гострих форм через недружні дії чужинців, спрямовані на колонізацію краю, заволодіння українським майном і виселення за Збруч вихідців з Галичини через їх патріотичність і неприховану ворожість до Польщі, що окупувала їх батьківщину; опозиційність українських політичних сил, згуртованих в Національну раду, яка ускладнювала діяльність головноуповноваженого і загалом погіршувала стан української справи в окупованому Кам'янці-Подільському. Показано корисну роботу І.І. Огієнка на опротестування незаконних дій поляків у різних сферах життя міста, повіту, захист символів української державності, звільнення заарештованих українців, підтримку Головного Отамана С.В. Петлюри, Голови Ради Народних Міністрів УНР І.П. Мазепи, Української дипломатичної місії у Варшаві тощо, проблеми надійної комунікації з керівництвом держави, чому не раз перешкождали польські структури [5], [6], [11].

Детально розповів І.І. Огієнко про приїзд 1 травня 1920 р. до Кам'янця-Подільського С.В. Петлюри, його велелюдну зустріч на вокзалі і в університеті. У центрі цього детального нариса, опублікованому до 10-річчя трагічної загибелі Голови Директорії

УНР і Головного Отамана українського війська, – відносини між ним і Головноуповноваженим уряду УНР в контексті укладеного польсько-українського військово-політичного договору [8]. І.І. Огієнко стверджує, що він не підтримав цього акту ще на стадії проекту, з яким до Кам'янця-Подільського до Варшави спеціально приїжджав для погодження міністр закордонних справ і голова дипломатичної місії А.М. Лівіцький. Цікаво, що у «Моєму житті» автор тільки згадав про цей візит і наголосив, що опозиційна Національна Рада, яка зібралася в університеті «без дозволу Ректора» для зустрічі з А.М. Лівіцьким, у підсумку «дала свою згоду на цей [польсько-український. – Авт.] договір» [6, с.635]. Про своє ставлення до цієї угоди автор не навів жодного слова. Утім, як він пише у статті про С.В. Петлюру, 2 травня 1920 р., під час аудієнції у керівника держави, той заявив: «Я давно знаю, що Ви маєте поважні сумніви щодо широти сучасного польсько-українського союзу, ... але знаю також, що конечну потребу такого союзу Ви віддавна визнаєте. Розходимося тільки в методах досягнення мети» [8, с.330]. Цікаво, що більш як через 30 років, згадуючи про приїзд А.М. Лівіцького до Кам'янця 13 квітня 1920 р., незадовго до укладення договору, автор вказує, що «перші збори відбулися в помешканні Головноуповноваженого Міністра І. Огієнка – Міністр І. Огієнко угоди не підписав, і закликав до того всіх Міністрів, критикуючи цю угоду, і розповідаючи про реальний стан в Україні під поляками» [9, с.68]. Тож зовсім незрозуміло, чому цей немаловажний факт оприлюднено тільки у 1968 р.? Чи не вплинуло на його появу підготовка до відзначення в середовищі української політичної еміграції в Канаді 50-річчя Листопадового зриву в Східній Галичині? На жаль, на ці запитання мемуарист відповіді не дав, залишивши дослідникам поле для роздумів.

Щодо підсумків своєї діяльності на посаді головноуповноваженого уряду УНР, то у вступній частині «Рятування України» І.І. Огієнко, який так і не реалізував колишньої мрії написати про той період окрему книгу, кількома штрихами охарактеризував свою роль у державному житті України з 15 листопада 1919 по 9 липня 1920 рр. Цей час він назвав «добою в історії нашої Визвольної Боротьби» «,добою т. зв. Головноуповноваженого Уряду У.Н.Р., якому була передана вся влада в Україні». Завдяки подіям того часу «фізичний кінець Української Держави задержали на цілий рік ... і цим дали змогу держатися ще й далі» [9, с.12-13]. Завершуючи текст своєї роботи, він наголосив: «... Праця Головноуповноваженого Міністра в Україні в 1919-1920-х роках мала велике і реальне значення в історії Української Визвольної Боротьби. Це було реальне рятування України, яке спинилося тільки перед грубою фізичною силою ворога!...» [9, с.92]. Не заперечуючи безперечно позитивного значення зусиль І.І. Огієнка із збереження у Кам'янці-Подільському осередку української державності, варто висловити з цього приводу певні міркування.

По-перше, І.І. Огієнко залишився працювати тут не з власної волі, а за рішенням українського уряду. Більше того, основні

напрями його праці були регламентовані офіційними документами, отриманими від вищої української виконавчої влади. Йдеться про «Повновасть» від 15 листопада 1919 р., до речі, опубліковану у місцевій пресі [42], у якій стверджувалося, що міністр ісповідань, після залишення урядом м. Кам'янця і району Поділля, має виконувати роль головноуповноваженого [ГУ. – Авт.] уряду УНР, тобто повноважного представника, при якому має працювати комітет із представників центральних державних установ, тобто міністерств, рішення якого виконуються лише за згодою ГУ. На нього у підконтрольній йому території покладалася такі обов'язки: 1) опікування всіма українськими громадянами й інституціями, 2) збереження державне майно, 3) опікування громадянами, які повертаються додому, і Українським Червоним Хрестом, всіма шпиталями і хворими у них, 4) використання залишених урядом коштів, ведення обліку їх витрат, 5) захист інтересів громадян УНР перед «тою неукраїнською військовою і цивільною владою, яка займе м. Кам'янець із залишенням урядом районом». Тож, очевидно, що уряд не передавав І.І. Огієнку «усієї влади в Україні».

Трохи згодом, 14 лютого 1920 р., цей документ був доповнений новим рішенням Ради Народних Міністрів УНР («Повновасть» № 2), яке вимагало: 1) поширити діяльність ГУ щодо питань, пов'язаних з перенесенням центральних установ УНР за лінію польського фронту, 2) направити свого представника до вищої польської цивільної влади на окупованій частині Поділля з метою «оборони інтересів української людности», 3) «бути Головним куратором всіх Українських культурно-освітніх інституцій і установ на окупованій польським військом Українській території і делегувати, куди буде потреба, своїх представників і заступників» [43]. З цих документів видно, що І.І. Огієнко виступає від імені уряду і виконує його доручення. Зрештою, у той час він був добре свідомий такого становища, про що заявив у своєму зверненні «До громадянства м. Кам'янця» у перші дні прибуття до міста польського військового контингенту. «Як представник Уряду, – наголосив він, – звертаюсь до всього населення з закликом до повного спокою і лояльного відношення до прибувшої військової влади. Адміністративна влада залишається в руках Українського Уряду [курсив наш. – Авт.], тому всі Урядові та Громадські інституції закликаю до нормальної праці» [44].

По-друге, українські історики на основі ґрунтовного опрацювання архівних джерел не виявили окремої «доби Головноуповноваженого» (цей термін явно публіцистичний, а не науковий). У їх періодизації історії Української революції 1917-1921 рр. виділено добу Директорії УНР (кінець 1918 – кінець 1920 рр.), в межах якої і функціонував інститут головноуповноваженого [45, с.8]. Ключову постать того періоду у Кам'янці-Подільському відомий огієкознавець І.І. Тюрменко назвала «українським неоромантиком», який працював тоді, коли «уряд капітулював (? – Авт.) перед складністю обставин» [46, с.110]. В.П. Ляхоцький, науковий доробок якого високо оцінено в історичній науці, вважає, що цей діяч «в колі сорат-

ників доклали значних зусиль у забезпечення життєздатності урядових інституцій УНР на Поділлі» [47, с.114]. На наше переконання, зазначений факт сам по собі не був визначальним для продовження Української революції (для цього були інші причини), хоча наявність території, де діяли державні структури, мала певне моральне і практичне значення для державно-патріотичних сил, які підтримували продовження боротьби за УНР.

І.І. Огієнко посідав важливу і відповідальну недержавну посаду, пов'язану з керівництвом управою Кам'янець-Подільського відділу Українського товариства Червоного Хреста. У «Моему житті» зазначено, що після повернення з Галичини у червні 1919 р. «з ініціативи Ректора ... повстає філія Українського Червоного Хреста в Кам'янці-Подільському. Організаційні збори в Університеті 20.VI». Вказано склад президії (спочатку 11, згодом 13 осіб), встановлено основні напрями практичної діяльності (мобілізація коштів, організація короткотермінових курсів для сестер-жалібниць військового часу, відкриття притулків для дітей військовиків і незаможних громадян, дешевої ідальні для найбільш потерпілих і знедожених громадян, спеціальної амбулаторії Червоного Хреста, санітарно-харчових пунктів на залізниці і у фронтовій зоні, динамічні санітарні групи для обслуговування військовиків на фронті) [3, с.71-72]. При цьому автор не вказує, скільки часу тривала його керівна діяльність в УЧХ. Скоріш за все, вона припинилася тоді, коли І.І. Огієнко посів посаду головноуповноваженого уряду УНР.

Ректор К-ПДУУ був гарним лектором, про що не раз підтверджував у столичних публічних заходах. Про свою лекторську діяльність у Кам'янці-Подільському він подає окремі факти. Зокрема, згадує про дебют перед місцевою аудиторією у березні [насправді – 4 квітня. – Авт.] 1918 р., під час першого візиту до адміністративного центру Поділля. Тоді у переповненому залі міського театру він виглосив лекцію на тему «Українська культура» [2, с.510]. Влітку того ж року прочитав низку лекцій про українську мову на літніх учительських курсах у Києві [1, с.453]. Прибувши до університету, часу для масової лекційної роботи практично не було. І все ж, за його свідченням, 1 листопада 1918 р., коли у вищі розпочалися вступні лекції, він першим виступив перед студентами, колегами і представниками місцевої громади, запропонувавши їм актуальну тему з історії української мови. У грудні він вдруге виступив у міському театрі, на цей раз його лекція була присвячена українській мові [2, с.522].

Переїзд до Києва і робота в Міністерстві освіти переключила увагу І.І. Огієнка на багато питань, пов'язаних із формування системи національної школи. Повернувшись у червні 1919 р. до Кам'янця-Подільського, він взяв участь у вечірньому лекторії для робітників і козаків республіканського війська, прочитавши їм лекцію «Що таке українська мова». У липні його лекції слухали на інструкторсько-інформаційних курсах представники волостей кількох повітів Поділля, у вересні його публічний виступ стосувався політичних й етнографічних назв східного слов'янства

[13, с.390-391]. Щоправда, про лекції, прочитані 1919 року, мемуарист з невідомих причин не згадує зовсім.

Отже, у низці праць І.І. Огієнко залишив чимало свідчень про кам'янець-подільський період своєї біографії. І хоча вони зовсім не розлогі, а строго лаконічні і передають переважно сутність подій і фактів, пов'язаних з його життям та діяльністю на різних посадах, усе ж у багатьох випадках є вкрай важливими для розуміння того, чим на батьківщині займався відомий український вчений, ректор і полум'яний державник, а також для більш повного дослідження його життєвого шляху, науково-педагогічної, державно-управлінської і громадської діяльності у добу національного відродження України. Не всі наведені автобіографічні матеріали бездоганні: на відстані у 15-17 років від тих подій у свідчення, на жаль, вкралися окремі помилки, неточності, що не мають принципового характеру і серйозно не впливають на їх розуміння. Цей недолік можна цілком зрозуміти і вибачити автору, який, працюючи над спогадами в еміграції, разом з тим переживав дуже складні часи: захищав своє добре ім'я в колах політемігрантів, боровся за виживання своєї сім'ї, дбав про шматок хліба на завтрашній день, лікування дружини, при цьому самовіддано трудячись на українських науковій і культурній нивах. Наші зауваження лише уточнюють окремі події або ж виправляють певні авторські погрішності, що, сподіваємося, надалі прислужиться дослідникам, які, залучивши й інші історичні джерела, будуть більш доречно використовувати проаналізовані тут видання для розлогого і глибокого з'ясування подій Української революції на Поділлі і місця у них великого патріота, невтомного освітнього і культурного діяча, державотворця і «патентованого українця» – Івана Івановича Огієнка, який усього себе присвятив національній справі, майбутній демократичній і європейській Україні.

Список використаних джерел та літератури:

1. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва: I. Дитячі роки. 1882-1896. 2. Юнацькі роки й студентство. 1896-1905. 3. Початкова наукова й громадська праця. 1905-1914. 4. Професорська праця в Києві. 1914-1918 // *Наша культура: науково-літературний місячник*. Львів, Варшава, 1935. Кн. 7. С. 444-453.
2. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва: 5. Ів. Огієнко – Ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // *Наша культура*. 1935. Кн. 8. С. 510-522.
3. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва: 6. Ів. Огієнко – Міністер Освіти. 1918-1919. 7. Перша еміграція. Повернення до ректорських обов'язків. 1919. 8. Огієнко – голова Українського Товариства Червоного Хреста в Кам'янці-Подільському // *Наша культура*. 1936. Кн. 1 (10). С. 64-72.
4. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва: IX. Іван Огієнко – Міністер Ісповідань. 1919 // *Наша культура*. 1936. Кн. 3 (12). С. 233-236.
5. Огієнко І. Моє життя. Автобіографічна хронологічна канва: 10. І. Огієнко – на тяжкій службі Народові: Головноуповноважений

- Міністер Уряду Української Народної Республіки 1919-1920 // *Наша культура*. 1936. Кн. 7 (16). С. 554-557.
6. Огієнко І. Мое життя. Автобіографічна хронологічна канва: І. Огієнко – на тяжкій службі Народові: Головноуповноважений Міністер Уряду Української Народної Республіки 1919-1920 // *Наша культура*. 1936. Кн. 8-9 (17). С. 628-636.
 7. Огієнко І. Мое життя. Автобіографічна хронологічна канва: 11. Міністер Ісповідань і Головноуповноважений. 1920 // *Наша культура*. 1936. Кн. 10 (18). С. 710-712.
 8. Огієнко І. Урочистий в'їзд С. Петлюри до Кам'янця-Подільського 1-го травня 1920 р. Уривок споминів // *Наша культура*. 1936. Кн. 5 (14). С. 321-331.
 9. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е, доп. Вінніпег: Тов-во «Волинь», 1968. 94 с.
 10. Огієнко І. Раз добром налите серце. Світлій пам'яті Д.Д. Огієнкової. Замість вінка намогильного // *Наша культура*. 1937. Кн. 5 (25). С. 225-245.
 11. Огієнко І. Світлій пам'яті Івана Липи. 1919-1923 // *Наша культура*. 1937. Кн. 8-9 (28-29). С. 21-334.
 12. Щеголев С.Н. История «украинского» сепаратизма. Москва: Имперская традиция, 2004. 472 с.
 13. Завальнюк О.М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917-1921 рр.): монографія. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 644 с.
 14. Державний архів міста Києва. Ф.Р-936. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 28зв.
 15. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп. 1. Спр. 13. Арк. 10-10зв.
 16. Державний вістник. 1918. 16 жовтня. С. 4.
 17. Наукові праці історичного факультету / Кам'янець-Подільський державний педагогічний інститут. Кам'янець-Подільський, 1996. Т. 2. С. 90-103.
 18. Іван Огієнко. Перший ректор і професор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // *Свято Поділля: видання Подільського українського товариства «Просвіта»*. 1918, 22 жовт., С. 2-3.
 19. Іван Огієнко. Професор і ректор Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // *Відродження: щоденна безпартійна демократична газета*. Київ. 1918. 22 жовт. С. 3.
 20. Білецький А.Т. Мої спомини (1917-1926 рр.) / підгот. тексту, вст. стаття та імен. покаж. В.Р. Адамський. Кам'янець-Подільський: «Медобори-2006», 2013. 239 с.
 21. Кам'янець-Подільський державний український університет (1918-1921 рр.) у документах і матеріалах / уклад. й автори статті С.А. Копилов, О.М. Завальнюк. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2016. 848 с.
 22. ЦДАВО України. Ф. 2582. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 230.
 23. Пашенко О. Заснування Кам'янець-Подільського Державного Українського Університету // *Наша культура*. 1936. Кн. 10 (18). С. 671-677.
 24. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-582. Оп. 1. Спр. 70. Арк. 1.
 25. Державний архів Хмельницької обл. Ф. Р-582. Оп. 1. Спр. 134. Арк. 126зв.
 26. З університетського життя // *Трудова громада*. Кам'янець-Подільський, 1919, 30 груд. С. 2.
 27. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-3023. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 11.
 28. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-3023. Оп. 1. Спр. 6. Арк. 30-30зв.

29. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-3023. Оп. 1. Спр. 14. Арк. 27зв.
30. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-3023. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 13.
31. Державний архів Хмельницької обл. Ф.Р-3023. Оп. 1. Спр. 3. Арк. 49.
32. Вибори ректора К.П.Д.У. // *Наш шлях*. 1920, 11 травн. С. 4.
33. Петлюра Симон. Статті, листи, документи / [упоряд. В. Сергійчук]. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 1999. Т. III. 616 с.
34. Іван Огієнко – організатор, керівник і оборонець Кам'янець-Подільського державного українського університету (1918-1920 рр.): Документи. Матеріали. Світлина. Хроніка діяльності / [уклад. і авт. статті С.А. Копилов і О.М. Завальнюк]. Кам'янець-Подільський: ПП «Медобори-2006», 2014. 384 с.
35. Андрусишин Б.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР): навч. посібник. Київ: Либідь, 1997. 176 с.
36. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918-1920: Док. і матеріали у 2 томах, 3 частинах / [упоряд.: В. Верстюк (керівник) та ін.]. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т.2. 744 с.
37. Вісник Міністерства Ісповідань Укр[аїнської] Нар[одної] Респ[убліки] // *Наш шлях*. Кам'янець-Подільський, 1920, 15 черв., с. 4.
38. Урядове розпорядження. Звільнення єпископа Пимена // *Наш шлях*. 1919. 24 груд. С. 1.
39. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. 1918-1920: Док. і матеріали у 2-х томах, 3-х частинах. / [упоряд. В. Верстюк (керівник) та ін.]. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2006. Т. 1. 688 с.
40. Біднов В. Одна з спроб перекладу Біблії на українську мову // *Книголюб.: видання Українського тов-ва прихильників книги*. Прага, 1931. Кн. 1. С. 1-9.
41. Листи громадських діячів, представників української науки, культури і церкви до Івана Огієнка (митрополита Іларіона) 1910-1969 / [упоряд.: І. Преловська та ін.]. Київ: Вид-во імені Олени Теліги, 2011. 744 с.
42. Повноважність // *Трудова громада: орган Кам'янецької організації У.П.С.Р. Кам'янець на Поділля*. 1919. 20 лист. С. 1.
43. ЦДАВО України. Ф. 1131. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 3.
44. До громадянства м. Кам'янця // *Трудова громада*. 1919. 20 лист., С. 1.
45. Верстюк В.Ф. Передмова // *Нариси історії Української революції 1917-1921 років: у 2-х кн.* / [редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін.]. Київ: Наук. думка, 2011. Кн. 1. С. 5-12.
46. Тюрменко І.І. Іван Огієнко – головноуповноважений уряду УНР (листопад 1919 – жовтень 1920 рр.) // *Укр. іст. журн*. 1999. № 6. С. 101-111.
47. Ляхоцький В. Фонд головноуповноваженого уряду УНР на Поділлі як джерело дослідження заключного етапу визвольних змагань 1917-1921 рр. // *Студії з архівної справи та документознавства / Укр. держ. наук.-дослід. ін-т арх. справи і документознавства*. Київ, 1998. Т. 1. С. 101-114.

А. М. Завальнюк

Иван Огиенко о своей жизни, научно-педагогической, государственной-управленческой и общественной деятельности в Каменец-Подольском: интерпретация историка

Освещено основные составляющие личной и семейной жизни, научно-педагогической, государственной-управленческой и общественной деятельности Ивана Огиенко в Каменец-Подольском в 1918-1920 гг. по источникам личного происхождения, которые

принадлежат этому выдающемуся украинскому деятелю и патриоту, сделано попытку отдельно проанализировать авторские свидетельства, зафиксированные в нескольких его мемуарно-биографических изданиях, относительно разносторонней работы на должностях ректора, министра просвещения, министра исповеданий, и главного уполномоченного правительства УНР, председателя управы Каменец-Подольского отдела Украинской организации Красного Креста и на основе документальной материала, работ историков дать им соответствующую оценку, а также найти у них определённые пробелы и несоответствия, которые или же не дают полной информации, или же иногда противоречат объективной реальности, а потому должны использоваться исследователями с некоторым предостережением. В таких случаях используются полученные из архивных источников и периодической печати проверенные факты, которые дают возможность уточнить (изменить) хронологию, расширить количество действующих лиц, связанных с решением тогдашних текущих производственных и других проблем, или представить события у несколько другой, отличной от авторской интерпретации.

Ключевые слова: Иван Огиенко, источники личного происхождения, ректор Каменец-Подольского государственного украинского университета, министр просвещения, министр исповеданий, главуполномоченный правительства УНР, председатель управы Каменец-Подольского отдела Украинской организации Красного Креста, публичный лектор.

A. Zavalniuk

Ivan Ohienko about his life, scientific, pedagogical, state-administrative and public activity in Kamianets-Podilskyi: a historian's interpretation

This paper reports on main components of personal and family life, scientific and educational, public management and activity of Ivan Ohienko in Kamianets-Podilskyi in 1918-1920 according to sources of personal origin, belonging to this prominent Ukrainian figure and patriot. An attempt has been made to analyse separately the author's testimonies, recorded in a number of his memoir biographical publications, concerning the multifaceted work of the Rector, Minister of Education, Minister of Confessions and Principal Authorized of the UPR Government, the Head of the Podillia Board of the Ukrainian Red Cross, and on the basis of documentary materials, the works of historians to give them an appropriate assessment, to identify certain gaps and inconsistencies, which either do not provide complete information or sometimes contradict objective reality, and therefore should be used by researchers carefully. In such cases, archival sources, published documents and press are being brought as verified facts that correct the chronology, extend the range of actors involved in solving current managerial, production and other issues, or present events in a slightly different way from the author's interpretation.

Key words: Ivan Ohienko, sources of personal origin, Rector of the Kamianets-Podilskyi State Ukrainian University, Minister of Education, Minister of Confessions, Principal Authorized of the UPR Government, Head of the Podillia Board of the Ukrainian Red Cross, lecturer.

Отримано 25.07.2018